

**Категоризація та
розслідування злочинів на
ґрунті ненависті в Україні
Практичний посібник**

Категоризація та розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні Практичний посібник

Опубліковано Бюро з демократичних
інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ)
вул. Медова, 10
Варшава 00–251
www.osce.org/odihr

© БДІПЛ/ОБСЄ 2019

Усі права застережені. Зміст цієї публікації може вільно копіюватися та використовуватися для навчальних та інших некомерційних цілей за умови, що будь-яке відтворення тексту публікації міститиме посилання на БДІПЛ/ ОБСЄ як на джерело інформації.

ISBN 978-83-66089-72-3

Оформлення: Homework, Варшава, Польща

Зміст

Вступ	4
I. Про злочини на ґрунті ненависті	8
Поняття злочину на ґрунті ненависті.....	9
Вплив злочинів на ґрунті ненависті	11
Жертви злочинів на ґрунті ненависті.....	12
Особи, які скоюють злочини на ґрунті ненависті	14
II. Розуміння злочинів на ґрунті ненависті відповідно до Кримінального кодексу України	16
Кваліфікація злочинів на ґрунті ненависті відповідно до ККУ	19
III. Встановлення та документування мотиву упередження	26
Ознаки упередженості.....	28
Реєстрація злочинів на ґрунті ненависті та повідомлення про них ..	32
IV. Ефективне розслідування злочинів на ґрунті ненависті	36
V. Робота з жертвами злочинів на ґрунті ненависті.....	42
Принципи поведінки з жертвою	43
Конкретні потреби груп, що зазнали нападу.....	44
VI. Докази, що свідчать про наявність мотиву упередження ...	46
VII. До кого звертатися за консультаціями	50
Ресурси в структурі Національної поліції України	51
Спеціалізовані громадські організації	51
Центри з надання безоплатної правової допомоги.....	52
Офіс омбудсмена	53
Додаток I. Типологія осіб, що вчиняють злочини на ґрунті ненависті ..	54
Додаток II. Приклади ознак упередженості до окремих груп.....	58
Додаток III. Рекомендації щодо проведення допиту осіб, потерпілих від злочинів на ґрунті ненависті	68

Вступ

Злочини, скоєні з мотивів упередження (злочини на ґрунті ненависті), мають серйозні наслідки для окремих осіб та громад і можуть переростати у масштабніші конфлікти. У зв'язку з цим українська влада визнає, що злочини на ґрунті ненависті, незважаючи на їх відносно невелику поширеність, становлять особливу загрозу для стабільності й соціальної згуртованості. Злочини на ґрунті ненависті віднесені до *контрольних злочинів*, оцінку яких постійно здійснює Головне слідче управління Національної поліції.

В Україні, як і в решті світу, спостерігається надзвичайно високий рівень неповідомлення про злочини на ґрунті ненависті¹. Причин неповідомлення є багато, однак правильне розпізнавання, правова кваліфікація, розслідування злочинів на ґрунті ненависті, про які було заявлено, а також притягнення винних до відповідальності, можуть зміцнити довіру потерпілих до державних органів і таким чином сприяти підвищенню рівня подання заяв про такі злочини. З іншого боку, недоліки у класифікації та розслідуванні можуть у подальшому призвести до змін у правовій кваліфікації таких злочинів, у тому числі до повернення *обвинувального* акта, марнування часу й ресурсів, і, що найважливіше, – вони можуть негативно позначитись на взаєморозумінні між державними органами і потерпілими та їхніми громадами.

Посібник містить практичні поради щодо розпізнавання, обліку й розслідування злочинів на ґрунті ненависті в Україні. Цей короткий та практичний довідник доповнює детальні *Методичні рекомендації щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості*, розроблені Головним слідчим управлінням Національної поліції², та буде також корисним для співробітників прокуратури, що здійснюють процесуальне керівництво розслідуванням.

-
- 1 Дослідження віктимізації, проведені в усьому регіоні ОБСЄ, в поєднанні з іншими дослідженнями вказують на те, що рівень неповідомлення становить близько 80% для усіх злочинів на ґрунті ненависті.
  - 2 Методичні рекомендації – Головне слідче управління Національної поліції України / Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017 р.

Використання та впровадження цього посібника підвищить обізнаність державних органів та розуміння ними особливостей злочинів на ґрунті ненависті, а також сприятиме підвищенню рівня реєстрації злочинів на ґрунті ненависті. Належна кваліфікація злочинів на ґрунті ненависті, шанобливе поводження з жертвами злочинів на ґрунті ненависті, що передбачає визнання їх індивідуальних потреб, та наявність рекомендацій щодо типів доказів у провадженнях у справах про злочини на ґрунті ненависті сприятимуть ефективному переслідуванню й покаранню зловмисників.

Для досягнення поставлених цілей в основу цієї публікації покладені міжнародні стандарти, що стосуються злочинів на ґрунті ненависті і є обов'язковими для дотримання для органів поліції та прокуратури України. Зокрема, у тексті зустрічаються посилання на судову практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), наводяться приклади, що відображають українські реалії, та міститься перелік корисних контактів.

Посібник призначений для всіх співробітників поліції, в тому числі патрульної та кримінальної, дізнавачів та інших слідчих, працівників, відповідальних за превентивну діяльність, а також співробітників інших підрозділів Національної поліції та прокурорів, що здійснюють процесуальне керівництво. Він також буде корисним для тих, хто цікавиться цією тематикою, в тому числі для представників громад потерпілих і громадянського суспільства, а також для осіб, які здійснюють формування політики у сфері кримінальної юстиції.

Посібник розроблений Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ) у рамках консультацій за участю експертів Національної поліції, Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури та громадських організацій, що здійснюють моніторинг злочинів на ґрунті ненависті в Україні. Олена Бондаренко (ГО «Центр «Соціальна дія») допомогла адаптувати посібник до українських реалій.

1.

Про злочини на
ґрунті ненависті

Поняття злочину на ґрунті ненависті

Злочин на ґрунті ненависті – це кримінальне правопорушення, скоєне з мотивів упередження³. Злочини на ґрунті ненависті обов'язково передбачають наявність двох елементів.

Перший елемент злочину на ґрунті ненависті полягає у скоєнні діяння, що являє собою злочин. Злочини на ґрунті ненависті завжди передбачають вчинення основного правопорушення. За відсутності основного правопорушення немає й злочину на ґрунті ненависті. До злочинів на ґрунті ненависті можуть належати вбивство, залякування, погрози, пошкодження майна, фізичний напад, підпал, грабїж чи будь-яке інше кримінальне правопорушення, скоєння якого передбачає наявність умислу.

Другий елемент злочину на ґрунті ненависті полягає в тому, що під час скоєння злочинного діяння зловмисник керується особливим мотивом, а саме упередженням. Саме наявність мотиву упередження відрізняє злочини на ґрунті ненависті від звичайних злочинів.

Скоєння злочину на ґрунті ненависті не обов'язково означає, що зловмисник відчуває ненависть. Під мотивом упередження мається на увазі, що особа має упереджені уявлення про певну групу осіб, якими керується під час вчинення кримінального правопорушення. Оскільки злочини на ґрунті ненависті вчиняються через певні ознаки, які уособлює в собі людина, група людей чи майно, проти яких спрямовано злочин, зловмисник може взагалі не мати жодних почуттів до конкретної жертви.

Фактично мотив упередження означає, що:

- зловмисник умисно обрав *об'єкт* злочину на основі певної *захищеної* ознаки (дискримінаційний вибір об'єкта); або
- під час, безпосередньо до або після скоєння звичайного злочину зловмисник *виявляв* ворожість до захищених ознак особи, групи осіб чи майна, проти яких було скоєно злочин (звичайний злочин, обтяжений ворожнечею).

---

3 В рішенні Ради Міністрів ОБСЄ 9/09, прийнятому всіма державами-учасницями ОБСЄ, визначено, що «злочинами на ґрунті ненависті є кримінально карані діяння, що вчиняються з мотивів упередження».

Об'єктом злочину на ґрунті ненависті може бути одна чи кілька осіб або майно, що асоціюються з групою, яка має спільну ознаку. Зловмисник може обрати жертву через її реальну чи навіть припустиму приналежність до певної групи або зв'язок із нею. Наприклад, зловмисник може напасти на когось, думаючи, що його жертва є євреєм. Навіть якщо жертва не є євреєм, зловмисник може бути притягнутий до відповідальності за такий напад, як за злочин на ґрунті ненависті, оскільки жертву обрано на основі її або його припущеної релігійної приналежності.

Захищена ознака – це спільна ознака певної групи осіб (наприклад, расова, етнічна приналежність, мова, віросповідання, національність, сексуальна орієнтація, стать) чи будь-яка інша спільна характеристика, що має вирішальне значення для ідентичності такої групи. Оскільки всі люди мають ті чи інші захищені ознаки, жертвою злочину на ґрунті ненависті може стати будь-хто – як представники переважаючих груп, так і представники меншин.

Термін «*ворожнеча*» може охоплювати широкий спектр емоцій, тому для його визначення слід застосовувати відносно низький поріг. Наприклад, може використовуватись повсякденне значення, яке включає «недоброзичливість, злість, презирство, упередження, недружелюбність, антагонізм, обурення та неприязнь»⁴.

Мова ворожнечі – це шкідливе явище, пов'язане зі злочинами на ґрунті ненависті, але не тотожне. Слідчі та прокурори мають розрізнити поняття «мова ворожнечі» та «злочин на ґрунті ненависті» для формулювання відповідного обвинувачення. Основні відмінності, серед іншого, полягають у такому:

- кримінальне право не є єдиним інструментом реагування на мову ворожнечі. При цьому зобов'язання в рамках ОБСЄ не стосуються того, чи потрібно криміналізувати мову ворожнечі. В Україні деякі види мови ворожнечі караються законом, а деякі – ні. З іншого боку, у випадку зі злочинами на ґрунті ненависті ознаки основного правопорушення мають вирішальне значення, а тому кримінальне право є основним інструментом реагування на злочини на ґрунті ненависті;

---

4 Інструкції Королівської прокурорської служби Великобританії щодо переслідування злочинів на ґрунті ненависті, <https://www.cps.gov.uk/hate-crime>

- злочини, пов'язані з мовою ворожнечі, позбавлені першого елемента – основного правопорушення: без «шкідливого» (наприклад, расистського) змісту самі по собі висловлювання не є злочином;
- мотив правопорушника не має значення у випадках, коли йдеться про мову ворожнечі. Натомість більшість положень, що стосуються мови ворожнечі, передбачають певну поведінку в суспільстві (адресатом правопорушень, пов'язаних з мовою ворожнечі, є широка громадськість, а не цільова громада) та в багатьох випадках ефект *підбурювання* (підбурена громадськість може вдаватись до певних дій);
- правопорушення, які мають ознаки мови ворожнечі, часто не передбачають безпосередньої жертви, тобто особи, якій внаслідок злочину було заподіяно шкоду.

Мова ворожнечі часто супроводжує злочини на ґрунті ненависті: лайка, висловлювання, образи, символи та графіті можуть вказувати на наявність упередження, на якому ґрунтується основне правопорушення.

Вплив злочинів на ґрунті ненависті

Злочини на ґрунті ненависті мають серйозні наслідки. Вони більшою мірою впливають на кожну окрему жертву, ніж звичайні злочини. Злочини на ґрунті ненависті викликають у жертв більше психологічне потрясіння, оскільки вони спрямовані проти однієї або декількох ознак їх ідентичності.

Злочини на ґрунті ненависті несуть у собі певне повідомлення. Зловмисники обирають окрему жертву чи майно, що асоціюються з певною групою, щоб надіслати такій групі сигнал неприйняття або зверхності. Таким чином, ці злочини мають вплив не лише на жертву, її чи його сім'ю та друзів, а й на всіх інших членів громади, які мають таку ж захищену ознаку, що й жертва, та на широку громадськість.

Цим механізмом пояснюється небезпека для суспільства, яку несуть у собі злочини на ґрунті ненависті, – вони протиставляють одну групу іншій і можуть легко призвести до ескалації, включаючи насильство, продиктоване помстою, громадські заворушення чи навіть більш масштабні конфлікти.

З метою мінімізації цих ризиків державним органам слід вживати заходів для запобігання злочинам на ґрунті ненависті. При цьому рішуча відповідь має ключове значення: державним органам потрібно оперативно реагувати на злочини на ґрунті ненависті, визнавати їхній упереджений характер та доносити до постраждалої громади сигнал про те, що державні органи не збираються миритися зі злочинами на ґрунті ненависті.

Жертви злочинів на ґрунті ненависті

Злочини на ґрунті ненависті, як правило, передбачають наявність жертви⁵, тобто особи, якій завдано шкоди. Жертва може зазнавати фізичну, емоційну або матеріальну шкоду (наприклад, бути власником майна, проти якого скоєно акт вандалізму). Зважаючи на дискримінаційний характер злочинів на ґрунті ненависті, жертви цих злочинів мають інші потреби, ніж ті, що постраждали від інших злочинів.

Основні потреби жертв злочинів на ґрунті ненависті:

- визнання й належна оцінка пережитого жертвою з боку працівників правоохоронних органів та системи кримінального правосуддя (прийняття слів жертви до уваги; відображення пережитого особою досвіду в матеріалах справи; заслуховування у суді свідчень потерпілих про вплив злочину; врахування мотиву упередження в ході судового розгляду і в публічних заявах);
- недопущення повторної віктимізації (недопущення такого ж упередженого ставлення до потерпілого, якого він зазнав під час інциденту);

---

5 Терміном «жертва» або «потерпілий» позначається особа, якій завдано шкоди в результаті скоєння злочину. Відповідно до ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України статус потерпілого може бути набутий на різних стадіях кримінального провадження. Втім принципи шанобливого поведіння повинні застосовуватись незалежно від формального процесуального статусу особи.

- оцінка потреб жертви на індивідуальній основі для визначення відповідних заходів підтримки. При цьому необхідно враховувати індивідуальність жертви, у тому числі стать, та відповідні відмінності в потребах чоловіків і жінок;
- гарантування персональної безпеки, захисту і здоров'я. Державні органи влади мають забезпечити захист від зловмисника, у тому числі звести до мінімуму контакт між жертвою та підозрюваним або надати притулок, якщо необхідно. Це також може передбачати надання психологічної допомоги жертві та іншим особам, що постраждали, – наприклад, членам сім'ї;
- делікатне та шанобливе ставлення до жертви (делікатне поводження під час допиту з врахуванням індивідуальних особливостей жертви; уникнення надмірного допитування);
- задоволення мовних потреб жертви, у тому числі шляхом залучення усного перекладача, використання зрозумілої мови, участі посередників або перекладу важливих документів на мову, якою розмовляє або яку розуміє жертва;
- жертва повинна мати доступ до судових слухань як процедурно, так і фізично. Державні органи влади визначають права участі жертви злочину на ґрунті ненависті, забезпечують доступ для жертв з інвалідністю та виділяють кошти на проїзд до суду;
- забезпечення потреб у конфіденційності. Зокрема, державним органам не дозволяється розголошувати інформацію жертви про віросповідання, етнічне походження, імміграційний статус або сексуальну орієнтацію без повідомлення жертви та отримання відкритої згоди;
- жертва має інформуватися та залучатися. Державні органи повинні інформувати жертву про хід справи та надавати консультації щодо певних рішень (наприклад, у разі укладення угоди про визнання вини, вжиття заходів відновного правосуддя або відхилення мотиву упередження).

Державні органи повинні враховувати ці потреби та шкоду, заподіяну жертвам і їх громадам, та вживати відповідних заходів у процесі реєстрації заяви, обліку, розслідування, переслідування та судового розгляду справи.

В Україні представники різних груп є об'єктами злочинів на ґрунті ненависті. До них належать насильницькі напади на громади ромів, у ході яких зловмисники вдаються до підпалів, завдають тілесних ушкоджень і навіть скоюють вбивства. У різних регіонах України спостерігаються численні напади на учасників громадських заходів на підтримку рівності й недискримінації.

Ще однією поширеною формою злочинів на ґрунті ненависті в Україні є акти вандалізму проти релігійних об'єктів, таких як мечеті, меморіали і синагоги. Представники видимих меншин також потерпають від злочинів на ґрунті ненависті, зумовлених упередженим ставленням до певних етнічних груп, що в багатьох випадках просто видаються зловмиснику «неслов'янськими». Серед жертв є громадяни України та інших держав, а також шукачі притулку й біженці. Національна поліція та громадські організації ведуть облік злочинів проти представників релігійних громад (християн, мусульман і євреїв), людей з інвалідністю та інших груп.

Особи, які скоюють злочини на ґрунті ненависті

Деякі злочини на ґрунті ненависті вчиняються членами екстремістських груп, що пропагують нетерпимість та заперечують право на рівне ставлення під прикриттям політичних поглядів. Така «політична» діяльність також часто проявляється в організації мітингів чи контрдемонстрацій, які можуть переростати в насильство та створювати умови для скоєння злочинів на ґрунті ненависті. Той факт, що злочин на ґрунті ненависті набув форми нападу організованої екстремістської групи на мирне зібрання чи захід, являє собою обтяжуючу обставину або призводить до додаткової кваліфікації правопорушення⁶. При цьому слідчим не варто випускати з уваги упереджений характер таких дій.

---

6 Наприклад, злочини, передбачені статтею 293 ККУ («групове порушення громадського порядку»), чи інші злочини. В таких випадках обвинувачення пред'являється за сукупністю злочинів.

Водночас більшість злочинів на ґрунті ненависті вчиняються людьми, які не мають жодних зв'язків із екстремістськими організаціями. Таким чином, припущення про те, що всі особи, які вчиняють злочини на ґрунті ненависті, є екстремістами, може призвести до того, що елемент упередженості буде випущений з уваги або зведений до мінімуму, якщо підозрюваний не належить до цієї категорії.

Додаток I містить інформацію про типи осіб, що вчиняють злочини на ґрунті ненависті, що допоможе слідчим в узагальненні та виявленні характерних рис різних видів злочинів на ґрунті ненависті.

2.

Розуміння злочинів на
ґрунті ненависті відповідно
до Кримінального кодексу
України

Терміном «злочин на ґрунті ненависті» позначається радше вид злочину, аніж конкретне правопорушення, передбачене Кримінальним кодексом України (ККУ). При цьому Національна поліція збирає дані і відстежує «злочини на ґрунті ненависті», які, будучи кваліфіковані за різними статтями Кримінального кодексу України, які можна виділити в одну категорію правопорушень.

На цю категорію злочинів у Кримінальному кодексі України може вказувати використання термінів «ворожнеча», «ненависть» та «нетерпимість». Крім того, законодавство містить застарілий, успадкований з радянських часів термін «розбрат». Інші статті не містять зазначених термінів, проте передбачені ними діяння все одно можуть вважатись злочинами на ґрунті ненависті. Визначити це можна за допомогою простого тесту на наявність двох елементів злочину на ґрунті ненависті:

- діяння являє собою кримінальне правопорушення, передбачене Кримінальним кодексом України;
- діяння скоєно з мотивів «упередження».

Тоді як із тлумаченням першого елемента проблем не виникає (злочином на ґрунті ненависті може бути лише передбачене ККУ кримінальне правопорушення, що може бути скоєне з умислом), другий елемент потребує роз'яснення. Мотив «упередження», «ворожнечі» чи «нетерпимості» встановлюється у тих випадках, коли:

- зловмисник обрав особу чи майно об'єктом нападу за ознакою приналежності до певної групи (наприклад, за расою, національністю, релігійними переконаннями⁷); або
- звичайне кримінальне правопорушення обтяжується безпосередньо до, під час або після його скоєння вираженням ворожнечі стосовно захищеної ознаки жертви або об'єкта.

---

7 Методичні рекомендації – Головне слідче управління Національної поліції України / Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017 р. стор. 4.

Жертви злочинів на ґрунті ненависті не обов'язково повинні бути представниками групи, яка характеризується відповідною захищеною ознакою – особи та майно можуть ставати об'єктом нападу через, що їх асоціюють із групою, проти якої цей напад спрямований⁸. Наприклад, особи, що скоїли напад на учасників Маршу рівності в Києві, керувалися упередженим ставленням до лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів (надалі скорочено – «ЛГБТІ-спільнота»), хоча окремі жертви не обов'язково були представниками цієї спільноти, а просто виступали в підтримку ідеї рівності. Крім того, правозахисники, адвокати та майно організацій, що пов'язані із відповідною групою, можуть стати об'єктом злочину на ґрунті ненависті за асоціацією.

Аналогічним чином помилкові уявлення зловмисника не звільняють його від скоєння злочину на ґрунті ненависті. Наприклад, напад на громадянина України з неслов'янським іменем та/або неслов'янського етнічного походження (наприклад, на українську дитину, в якої/якого мама українка, а батько має арабське походження), що супроводжується образливими висловлюваннями у бік мігрантів, являтиме собою ксенофобський злочин на ґрунті ненависті, незважаючи на помилкове припущення зловмисника про громадянство жертви. В цьому випадку зловмисник припускає, що жертва є мігрантом, оскільки її/його ім'я та/або зовнішність не відповідають стереотипним уявленням зловмисника про українців.

Отримати прямі докази емоційного або ментального стану зловмисника (відчуття «ненависті», «ворожнечі», «нетерпимості») зазвичай неможливо. Більше того, враховуючи наявність мотиву упередження, подібно до інших обтяжуючих обставин, пряме зізнання з боку зловмисника є мало ймовірним. Наприклад, у випадку заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121) в інтересах злочинця заперечувати те, що напад був скоєний з мотивів нетерпимості, оскільки в такому випадку передбачений строк позбавлення волі збільшується на два роки. Таким чином, щоб встановити, що було скоєно саме злочин на ґрунті ненависті, слідчим необхідно буде збирати докази проявів мотивів нетерпимості. При цьому слідчі можуть звернутись до переліку ознак наявності упередження (див. Розділ 3 нижче), що вказують на мотив упередження та слугують орієнтиром щодо видів непрямих доказів, які можуть бути використані ними для доведення мотиву.

---

8 ЄСПЛ, справа «Скорянець проти Хорватії» (заява № 25536/14, постанова від 28 березня 2017 р.) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172327>

Кваліфікація злочинів на ґрунті ненависті відповідно до ККУ

Злочини на ґрунті ненависті можуть кваліфікуватись за декількома положеннями ККУ, в яких мотив упередження представлений у різних формах. Нижче наведено аналіз відповідних положень. Цими статтями охоплюються злочини, спрямовані проти особи (фізичної недоторканності, життя та здоров'я) або проти майна. Як зазначено вище, положення ККУ містять різні терміни, такі як «ворожнеча», «ненависть», «нетерпимість» та «розбрат».

Важливо зазначити, що державні органи влади висловлюють намір уніфікувати пов'язану зі злочинами на ґрунті ненависті термінологію, що використовується в Кримінальному кодексі⁹ – зміни до Кримінального кодексу повинні усунути ці відмінності та замінити розбіжні варіанти терміном «нетерпимість». До того часу з практичних міркувань доцільно вважати різні терміни синонімами, що вказують на наявність мотиву упередження.

Наведені нижче статті слід використовувати у відповідних випадках для кваліфікації кримінальних правопорушень під час внесення відомостей про них до Журналу єдиного обліку (ЄО), Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) чи рапортів, що подаються співробітниками поліції у разі отримання інформації про скоєння кримінального правопорушення.

Відповідно до принципів кримінального права мотив упередження може бути приписаний діям зловмисника лише один раз. Таким чином, поєднання наведених нижче положень не допускається. Співробітникам поліції слід обирати лише те положення, яке найбільш точно описує діяння, що розглядається.

---

9 П. 105 Плану дій із реалізації Національної стратегії у сфері прав людини.

Окремі положення про посилення покарання в ККУ

Йдеться про обставини, що обтяжують відповідальність за скоєння окремих злочинів, таких як вбивство (п. 14 ч. 2 ст. 115), умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 121), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 122), побої і мордування (ч. 2 ст. 126), катування (ч. 2 ст. 127), погроза вбивством (ст. 129). Інакше кажучи, «упередженість» чи «нетерпимість» являють собою обтяжуючі обставини та впливають на обрання покарання.

ПРИКЛАД 1 правової кваліфікації. Студент із Марокко зазнав нападу під час вечірньої прогулянки зі своєю подругою з України. Нападник завдав студенту ножове поранення в голову, а його подрузі – в груди, після чого втік з місця злочину. Поранення обох потерпілих виявилися не смертельними. Слідство встановило, що зловмисник також підозрювався в скоєнні злочинів проти інших іноземних студентів в Україні. Сусіди та однокурсники підозрюваного дали показання про те, що він висловлював расистські ідеї та негативно відгукувався про представників інших національностей. Підозрюваному висунуто обвинувачення та засуджено за замах на вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 14 ч. 2 ст. 115 ККУ).

У цьому випадку основним правопорушенням було замах на вбивство. Мотив упередження був підтверджений показаннями свідків. Крім того, поліція врахувала попередні напади на людей іншого етнічного походження. При цьому зловмиснику було також пред'явлено обвинувачення в замаху на вбивство громадянки України, яка мала зв'язок із марокканським студентом, оскільки напад було скоєно на основі упередження зловмисника та зв'язку потерпілої з певною групою (у цьому випадку – дружби з особою, що належить до цієї групи).

Для цих кримінальних правопорушень характерний спільний знаменник – обтяження покарання має місце тоді, коли злочин скоєно з мотивів «расової, національної чи релігійної нетерпимості». На момент написання цього документа зазначені статті прямо не охоплювали інших вразливих груп, що згадувались раніше. Проте визнається, що ці групи повинні бути включені. Зокрема, План дій із реалізації Національної стратегії у сфері прав людини¹⁰ передбачає доповнення наведеного в цих статтях переліку такими ознаками, як «сексуальна орієнтація, транссексуальність, інвалідність та мова». До моменту внесення цих змін застосування положень про посилення покарання є обмеженим за своїм обсягом.

Національна поліція у своїй звітності щодо злочинів на ґрунті ненависті визнає, що сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, інвалідність та мова належать до тих ознак, якими керуються зловмисники під час обрання жертв і об'єктів правопорушень в Україні. У зв'язку з цим інциденти, пов'язані з відповідними мотивами упередження, повинні фіксуватись як імовірні злочини на ґрунті ненависті відповідно до процедури, описаної в Розділі 3.

ПРИКЛАД 2 правової кваліфікації. Двоє Свідків Єгови розповсюджували релігійну літературу. Один чоловік розпочав словесну суперечку, висловлюючи на їхню адресу образи та вимагаючи від них припинити свою релігійну діяльність. Один зі Свідків Єгови розвернувся і почав йти в інший бік. Зловмисник побіг за ним, вдарив його в спину і продовжив наносити йому удари ногами. Потерпілий зазнав тілесних ушкоджень середньої тяжкості. Нападнику було пред'явлено обвинувачення в заподіянні тілесних ушкоджень середньої тяжкості, обтяжених мотивами расової, національної чи релігійної нетерпимості (ч. 2 статті 122 ККУ).

У цьому випадку основним правопорушенням був напад та заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості, а мотив упередження був встановлений на основі висловлювань нападника про релігійну діяльність потерпілого.

---

10 Там само.

Злочин на ґрунті ненависті як основне правопорушення в ККУ

Друга група законодавчих положень стосується злочинів, в яких упередження є визначальним елементом правопорушення. У цьому випадку наявність мотиву упередження визначає характер самого правопорушення. Тут йдеться про статтю 161 (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної приналежності, релігійних переконань), статтю 178 (пошкодження релігійних споруд чи культових будинків), статтю 179 (незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь) та статтю 180 (перешкоджання здійсненню релігійного обряду).

Стаття 161¹¹ широко використовується поліцією в Україні для кваліфікації злочинів на ґрунті ненависті. Перелік захищених ознак у цьому положенні є відкритим та ширшим, порівняно з іншими положеннями ККУ щодо злочинів на ґрунті ненависті, та явно включає, зокрема, стать, інвалідність, походження. Стаття 161 охоплює загалом мову ворожнечі та дискримінацію¹². Доки не внесені зміни щодо розширення переліку обставин, що обтяжують покарання, у відповідних частинах інших статей, застосування ст. 161 у поєднанні з положеннями, які визначають «основне правопорушення» дозволяє переслідувати ширший спектр злочинів на ґрунті ненависті. При цьому слід керуватись положеннями статті 70 (призначення покарання за сукупністю злочинів).

---

11 Всі посилання на ст. 161 ККУ слід розуміти як такі, що вказують на положення ч. 2 ст. 161, які на момент написання цього документа охоплюють дії, поєднані з насильством. Запланованими наразі змінами до законодавства передбачається виділення ч. 1 ст. 161 в самостійний склад злочину. Якщо такі плани будуть реалізовані, посилання на ст. 161 в усьому тексті цього посібника слід тлумачити відповідним чином.

12 Ці положення статті не вимагають доказів наявності в діях зловмисника мотиву упередження, що є визначальним елементом злочинів на ґрунті ненависті відповідно до визначення ОБСЄ. До того ж злочини, визначені в статті 161, можуть не передбачати наявності жертви на відміну від більшості злочинів на ґрунті ненависті. На думку ОБСЄ, це положення не є ані призначеним для переслідування насильницьких злочинів на ґрунті ненависті, ані оптимальним для цього.

Загальні положення про посилення покарання в ККУ

Усі інші умисні злочини можуть також передбачати наявність мотивів нетерпимості¹³ – в цьому випадку можуть застосовуватись положення про обставини, які обтяжують покарання, передбачені п. 3 ч. 1 ст. 67. Проте наразі стаття 67 містить обмежений перелік ознак і не є обов'язковою для застосування судами. Для належного розгляду справ та зміцнення позиції обвинувачення в суді важливо забезпечити, щоб на етапі досудового слідства було враховано відповідний мотив та зібрано належні докази, а прокурори вимагали застосування цього положення судом під час визначення покарання.

Розуміння захищених ознак відповідно до ККУ

Захищеною ознакою вважається якась базова або основна ознака, спільна для групи осіб¹⁴. Українське законодавство містить кілька переліків захищених ознак: стаття 161 ККУ, стаття 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», стаття 7 Закону України «Про Національну поліцію» тощо. Захищені ознаки, визначені цими положеннями, суттєво не відрізняються, але жоден перелік не є вичерпним. Стаття 161 у чинній редакції прямо перелічує такі ознаки:

- раса;
- колір шкіри;
- політичні, релігійні та інші переконання;
- стать;
- вік;
- інвалідність¹⁵;
- етнічне та соціальне походження;
- національність;
- майновий та сімейний стан;
- місце проживання;
- мова;
- інші ознаки.

13 Методичні рекомендації – Головне слідче управління Національної поліції України / Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017 р., ст. 7.

14 *Розуміння поняття «злочини на ґрунті ненависті»: посібник для України*. Варшава: ОБСЄ/БДІПЛ, 2015. Стор. 7 <https://www.osce.org/uk/odihr/208186>

15 Інвалідність тут слід розглядати радше як концепцію, що розвивається, ніж правовий термін, що відсилає до медичних понять. Інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

У контексті кримінального розслідування під час тлумачення поняття «інші ознаки», крім статті 161 ККУ, слід брати до уваги інші закони (наприклад, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»), а також судову практику ЄСПЛ. «Інші ознаки» повинні бути подібні до прямо перелічених ознак за своєю значущістю як основа ідентичності особи. До «інших ознак» зазвичай належать сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність¹⁶, стан здоров'я тощо. Наприклад, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ визнав, що «сексуальна орієнтація» підпадає під захист від дискримінації як одна з «інших ознак»¹⁷. Судова практика ЄСПЛ також зобов'язує держави-учасниці викривати та розслідувати мотив упередження за ознаками сексуальної орієнтації навіть у тих випадках, коли в законі ця захищена ознака прямо не згадується¹⁸.

ПРИКЛАД 3 правової кваліфікації. Група людей напала на громадську акцію з підтримки ЛГБТІ-спільноти в Україні. Під час нападу одному з учасників було нанесено удар невстановленим предметом, через що він зазнав легких тілесних ушкоджень. Нападник, що належав до групи, яка протестувала проти заходу, супроводжував свої дії гомофобними заявами та образами. Нападнику було пред'явлено обвинувачення у гомофобному насильстві за ч. 2 статті 161 ККУ.

16 Особи, які вчиняють злочини з мотивів упередження до сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, обирають жертвою тих чи інших осіб через їхню реальну чи сприйману належність до ЛГБТІ-спільноти чи зв'язок із нею. Абревіатура ЛГБТІ використовується на позначення лесбійок, геїв, бісексуалів та трансгендерів.

17 ПОРАДНИК ІЗ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ, стор. 14. «Про належне забезпечення рівності трудових прав громадян при розгляді спорів, що виникають у сфері трудових відносин», <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v-644740-14>

18 Справа ЄСПЛ «М.С. і А.С. проти Румунії» (заява № 12060/12, постанова від 12 квітня 2016 р.), <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161982>>.

Хоча сексуальна орієнтація не визначена прямо ККУ як захищена ознака, під час тлумачення поняття «інші ознаки», згідно з відповідною правовою практикою ЄСПЛ, необхідно застосовувати ч. 2 статті 161 ККУ у поєднанні з положенням, що регулює основне правопорушення – фізичне насильство. Незважаючи на те, що стаття 125 та ч. 2 статті 161 ККУ описують фізичне насильство, доречніше застосовувати положення ч. 2 статті 161 до насильницьких злочинів на ґрунті ненависті, оскільки ці положення також охоплюють гомофобні мотиви та передбачають суворіше покарання.

3.

Встановлення та
документування
мотиву упередження

Оскільки наявність у зловмисника мотиву упередження визначає злочин на ґрунті ненависті, встановлення й документування такого мотиву є обов'язковою умовою для успішного переслідування злочинів на ґрунті ненависті. Доведення мотиву в злочинах на ґрунті ненависті не потребує доведення ворожості до певної групи або приналежності жертви до такої групи. Натомість слідство повинно показати, що зловмисник діяв на основі упередженого ставлення до конкретної групи та обрав певну особу або майно об'єктом нападу на основі такого упередження¹⁹.

Мотив упередження зловмисника та інші аспекти наміру скоїти злочин утворюють суб'єктивну сторону злочину. Як і інші ознаки суб'єктивної сторони, наявність мотиву упередження може встановлюватись на основі видимих зовнішніх проявів²⁰. Багато з таких проявів імовірного мотиву упередження можуть спостерігатись у тій чи іншій справі незалежно від особи підозрюваного та об'єднуються під загальною назвою «*ознаки наявності упередження*».

Важливо, щоб співробітники поліції розуміли і враховували ці чинники на всіх етапах провадження щодо (ймовірного) злочину на ґрунті ненависті. Загальний обов'язок поліції полягає у визначенні мотивів скоєння кримінальних правопорушень. Крім того, Європейським судом з прав людини встановлено спеціальний обов'язок вживати всіх розумних заходів для розкриття мотиву упередження під час розслідування злочинів²¹. Таким чином, співробітники поліції зобов'язані виявляти наведені нижче ознаки упередженості в усіх кримінальних правопорушеннях, в яких вони можуть бути присутні. Крім того, деякі з перелічених далі ознак можуть допомогти поліцейським у виявленні потенційних конфліктних ситуацій та попередженні злочинів: розуміння характеру протистоянь у громадських місцях та негайне реагування на них можуть підвищити спроможність забезпечувати громадський порядок.

---

19 Методичні рекомендації, прим. 7, стор. 20.

20 Це стандартний підхід кримінологічної теорії та практики. Наприклад, нанесення жертві сильного удару металевим прутом по голові дає підстави зробити висновок про наявність у нападника наміру здійснити вбивство, тоді як такий самий удар газетою не дозволяє зробити аналогічний висновок.

21 Див., наприклад, справу ЄСПЛ «Ангелова та Ілієв проти Болгарії» (заява № 55523/00, постанова від 26 липня 2007 р.), <<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-2072690-2194631&filename=003-2072690-2194631.pdf>>.

Ознаки упередженості

Ознаки упередженості²² – це «один або кілька фактів, які дають підстави вважати, що злочин міг бути скоєний на основі упередження [...]». Ознаки упередженості ґрунтуються на об'єктивних чинниках, обставинах та діях, які вказують на скоєння злочину з мотивів упередження»²³.

Наведений нижче контрольний список являє собою комплексний, але не вичерпний перелік основних видів ознак наявності упередження, включаючи запитання, які може ставити слідчий для встановлення наявності мотиву упередження²⁴.

Види ознак наявності упередження:

Сприйняття інциденту жертвою або свідком

- Чи вважає жертва або свідок, що злочинне діяння було скоєне з мотивів упередження?

Коментарі, письмові заяви, жести або графіті

- Чи робив підозрюваний коментарі, письмові заяви чи жести з приводу фактичної чи припустимої приналежності жертви до певної групи?
- Чи були помічені на місці події малюнки, знаки, символи чи графіті?

22 Ознаки упередженості – це об'єктивні факти, обставини чи закономірності, які супроводжують злочинне (злочинні) діяння та які самі по собі або в поєднанні з іншими фактами чи обставинами вказують на те, що дії зловмисника були частково або повністю мотивовані будь-якою формою упередження. Масачусетський типовий протокол для розслідування злочинів на ґрунті упередження цитується в практичному посібнику ОБСЄ/БДІПЛ «Механізми збору та моніторингу даних про злочини на ґрунті ненависті», 2014 р., стор. 15 < <https://www.osce.org/odhr/datacollectionguide> >.

23 Методичні рекомендації, прим. 7, стор. 16.

24 Більш детальну інформацію та практичні приклади наявності ознак упередженості в інцидентах, зареєстрованих громадськими організаціями в Україні в 2015 – 2018 рр., наведено в публікації БДІПЛ «Застосування показників упередженості: практичний інструмент для поліції» (2019 р.), що додається до цього посібника.

Відмінності між зловмисником та жертвою за етнічною, релігійною чи культурною ознакою

- Чи є між підозрюваним та жертвою відмінності з огляду на їхню расову, релігійну або етнічну/національну приналежність чи сексуальну орієнтацію?
- Чи існує між групами, до яких належать жертва і нападник, історія ворожнечі?
- Чи належить жертва до групи, над якою в місцевості, де стався інцидент, має значну чисельну перевагу інша група?
- Чи брала жертва участь у діяльності із популяризації своєї групи на момент інциденту?
- Чи можливо було візуально ідентифікувати жертву як представника меншин?

Організовані групи, що пропагують ненависть

- Чи є свідчення того, що в районі, де стався інцидент, діє одна з таких груп (наприклад, плакати, графіті або листівки)?
- Чи вдавався зловмисник до поведінки, яка вказує на членство в організації, що пропагує ненависть (наприклад, використання нацистських вітань)?
- Чи були у зловмисника одяг, татуювання або інші розпізнавальні знаки, що вказують на його приналежність до певної групи, яка пропагує екстремізм або ненависть?
- Чи мав інцидент місце під час або одразу після мітингу такої групи?
- Чи виступала останнім часом група, що пропагує ненависть, з відкритими погрозами на адресу певної групи?
- Чи вказує минуле підозрюваного та його поведінка в Інтернеті на його можливі зв'язки з групою, що пропагує ненависть?

Місце і час

- Чи мав інцидент місце в день, який має особливе значення (наприклад, релігійне чи національне свято)?
- Чи мав інцидент місце у визначений час доби, коли інші представники групи, до якої належить жертва, зазвичай відвідують місце, де стався інцидент (наприклад, під час молитви і т. д.)?
- Чи перебував потерпілий в межах або поблизу території чи місця, що зазвичай асоціюється з певною групою або часто відвідується її членами (наприклад, центр спільноти чи мечеть, церква або інше місце поклоніння)?
- Якщо об'єктом нападу було майно, то чи був це об'єкт, будівля або місце, що має релігійне чи культурне значення, або ж об'єкт, що належить громаді (наприклад, культурний центр чи історична пам'ятка)?
- Чи мав інцидент місце невдовзі після появи меншин у відповідній місцевості (наприклад, переїзд першої сім'ї з числа меншин у відповідний район, відкриття центру для біженців)?

Закономірності/частота виникнення попередніх злочинів або інцидентів

- Чи мали місце подібні інциденти в тій самій місцевості проти тієї самої групи?
- Чи спостерігалась останнім часом ескалація інцидентів проти тієї самої групи від дрібного залякування і кримінально некараних дій до більш серйозних кримінальних діянь, таких як вандалізм або заподіяння тілесних ушкоджень?
- Чи раніше мав місце інцидент, що міг призвести до дій у відповідь проти групи, яка зазнала нападу?
- Чи надходили останнім часом на адресу жертви або спільноти погрози або інші форми залякування у вигляді телефонних дзвінків чи електронних листів?

Характер нападу

- Чи супроводжувався інцидент неспровокованим і грубим насильством або поведінкою, що принижує гідність?
- Чи було правопорушення здійснено публічно та у спосіб, що передбачає його оприлюднення, такий як запис і розміщення в мережі Інтернет?
- Чи супроводжувався інцидент нанесенням расистських символів, або чи супроводжувалось пошкодження майна символами, покликаними осквернити його, такими як екскременти чи частини тіла тварин?

Відсутність інших мотивів

- Враховуючи інші потенційні ознаки упередженості, такі як характер насильства або відмінності між жертвою та нападником, чи були відсутні інші очевидні мотиви скоєння злочину?

Ознаки наявності упередження є головним інструментом для встановлення наявності мотиву упередження. Наявність таких ознак не є беззаперечним свідченням того, що скоєне злочинне діяння було саме злочином на ґрунті ненависті, однак деякі з них можуть бути використані в суді як непрямі докази.

Ознаки упередженості слід аналізувати й розуміти в контексті і з урахуванням їх взаємозв'язків. Поведінка зловмисників, вжиті ними слова та інші ознаки можуть сильно відрізнятись залежно від того, проти якої групи вони спрямовані в тому чи іншому випадку. До того ж ознаки упередженості можуть мати регіональну специфіку. Також поліцейському може бути важко зрозуміти значення деяких слів чи фраз, вжитих зловмисниками. Не слід їх відкидати тільки через їх незрозумілість – консультації з відповідними групами чи громадськими організаціями можуть внести ясність.

Приклади ознак упередженості до окремих груп наведено в Додатку II.

Реєстрація злочинів на ґрунті ненависті та повідомлення про них

Під час реєстрації злочину на ґрунті ненависті слід: (i) чітко позначити справу як таку, що стосується злочину, ймовірно скоєного на ґрунті ненависті; (ii) в описі інциденту чи в інших спеціально відведених полях зафіксувати сприйняття інциденту жертвою та інші ознаки наявності упередження; (iii) правильно охарактеризувати відповідний мотив упередження; (iv) здійснити належну попередню правову кваліфікацію.

Належна реєстрація злочинів на ґрунті ненависті також важлива з огляду на їхній статус як контрольних злочинів. Кримінальні правопорушення, обтяжені нетерпимістю, доводяться до відома Головного слідчого управління Національної поліції та перебувають на його контролі. Така практика не лише дозволяє зрозуміти поточну ситуацію зі злочинами на ґрунті ненависті на регіональному й місцевому рівнях, але й допомагає розробити стандарти й практику їх розслідування, полегшуючи таким чином роботу співробітників поліції.

Враховуючи важливість ознак наявності упередження та їх потенційне використання як доказів у кримінальному провадженні, такі ознаки повинні документуватися та вноситися до журналів ЄО і записів в ЄРДР, а також до інших процесуальних документів, що долучаються до матеріалів справи.

На етапі реєстрації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події уповноважений працівник (диспетчер, черговий на поліцейській дільниці), який отримав інформацію про вчинення кримінального правопорушення, повинен бути обізнаним щодо ознак наявності упередження та зазначати відповідні обставини в колонці «Стислий зміст заяви та повідомлення (час, місце, обставини)» журналу єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події.

У разі якщо заявник повідомляє про вчинення правопорушення особисто, у *протоколі прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення* є спеціально відведено місце для запису таких фактів. Зокрема, в питанні 5 зазначено: «Указує на обставини

вчинення кримінального правопорушення, які можуть свідчити про мотиви нетерпимості»²⁵.

Працівник, відповідальний за заповнення форми (черговий відділу поліції), повинен знати ознаки наявності упередження, оскільки потерпілий (заявник) може не знати відповідних норм законодавства, а також перебувати в стані стресу внаслідок правопорушення. Запис детальної відповіді на питання 5 полегшить роботу слідчих та детективів із доведення мотиву упередження під час досудового слідства та надасть корисну інформацію для оперативного встановлення особи зловмисників.

Для слідчих важливо на початковому етапі перевіряти інформацію, надану потерпілим або іншим працівником поліції, та звертати увагу на ознаки упередження, тобто обставини, які вказують на те, що злочин було скоєно з мотивів упередження. Такі обставини повинні бути відображені в картці про кримінальне правопорушення в ЄРДР – щонайменше в фабулі кримінального правопорушення, а також в попередній кваліфікації злочину, якщо при внесенні відомостей кваліфікуючі ознаки є очевидними. Органи поліції та прокуратури повинні враховувати ознаки наявності упередження з метою встановлення мотиву та визначення подальшого ходу розслідування²⁶.

Важливо зазначити, що зловмисник може мати кілька мотивів вчинення злочину. Наприклад, гомофобний злочин може також супроводжуватись пограбуванням. В Україні зловмисники нерідко обирають жертвами пограбування геїв. Під час скоєння злочину вони часто висловлюють гомофобні репліки та погрожують розголошенням їхньої сексуальної орієнтації, якщо ті звернуться до поліції. Зловмисники дійсно сподіваються отримати фінансову вигоду від скоєного злочину, але водночас вони обирають жертву на основі захищеної ознаки (в цьому прикладі – сексуальної орієнтації) та демонструють упереджене ставлення до жертви. Маючи пограбування як основне правопорушення, це діяння може бути гомофобним злочином на ґрунті ненависті.

---

25 Протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення, затверджений як Додаток 3 до *Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події* зі змінами, внесеними наказом МВС України від 30 травня 2016 року № 438, <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0864-16#n6>>.

26 Методичні рекомендації – Головне слідче управління Національної поліції України / Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017 р. стор. 16.

Наведені нижче приклади знайомлять з різними типами відомостей, які необхідно зібрати, та показують, яким чином необхідно реєструвати інформацію для того, щоб забезпечити впровадження зазначених принципів.

ПРИКЛАД 1 реєстрації злочинів на ґрунті ненависті

Працівник поліції отримує інформацію про напад на групу ромів з Інтернет-джерела. Переглянувши відеозапис нападу групи осіб на представника ромів, поліцейський подає рапорт, де описує характер нападу та вказує ознаки упередженості (повідомлення про ці події на сторінках праворадикальних груп у соціальних мережах, коментарі та висловлювання, почуті на відео, тощо). Слідчий у справі повинен під час внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань відобразити мотив упередження до ромів (нетерпимість до етнічної групи) у фабулі кримінального правопорушення в ЄРДР.

ПРИКЛАД 2 реєстрації злочинів на ґрунті ненависті

Заявник, що зазнав нападу після участі в Марші рівності, звернувся до поліцейського відділку із заявою про вчинення злочину. Потерпілому заподіяно тілесні ушкодження середньої тяжкості. Черговий, який складає протокол, повинен зазначити в пункті 5, чи вважає потерпілий, що напад був зумовлений його участю в Марші рівності, та вказати, які були інші ознаки на підтвердження його слів (наприклад, плакати, слогани, образи з боку нападників). Слідчий у справі повинен під час внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань відобразити мотив упередження (в цьому випадку – гомофобний мотив) у фабулі кримінального правопорушення в ЄРДР та обрати відповідну кваліфікацію злочину з урахуванням обтяжуючих обставин у формі гомофобного мотиву.

4.

Ефективне розслідування
злочинів на ґрунті ненависті

Ефективне розслідування злочинів на ґрунті ненависті означає: (i) розуміння того, що справа може стосуватись потенційного злочину на ґрунті ненависті, зважаючи на ознаки наявності упередження²⁷, та (ii) проведення необхідних слідчих дій для одержання й виявлення доказів на підтвердження такого висновку.

Наявність ознак упередженості повинна спонукати слідчих ставити необхідні уточнюючі запитання та розслідувати ймовірний мотив упередження надалі, що дозволить і допоможе притягнути винних до відповідальності за скоєння злочинів на ґрунті ненависті. Розкриття мотиву упередження за допомогою ознак упередженості не є разовим заходом, а натомість являє собою постійний процес. Ознаки упередженості можна поділити на ті, що стосуються: (i) жертви, (ii) зловмисника та (iii) обставин інциденту. Затримання підозрюваного має важливе значення, оскільки його показання та його минуле можуть бути ще одним свідченням наявності мотиву упередження, проте справу можна й потрібно класифікувати як ймовірний злочин на ґрунті ненависті навіть у випадках, коли особу підозрюваного ще не встановлено або коли він все ще перебуває на свободі.

Під час реєстрації правопорушення поліцейські та слідчі ймовірніше за все виявлятимуть ознаки упередженості в такій послідовності:

- під час допиту потерпілого(-их) та свідка(-ів);
- при огляді та оцінці обставин, таких як місце, час та закономірності скоєння попередніх нападів;
- під час допиту підозрюваного.

Характер доказів та їх наявні джерела визначають подальші слідчі дії, яких необхідно вжити для виявлення мотиву упередження²⁸. Нижче описані основні заходи, що вживаються на етапі першого реагування, а також попереднього й подальшого слідства. Цей контрольний список можна розглядати як такий, що встановлює мінімальні стандарти при реагуванні на злочини на ґрунті ненависті та їх розслідуванні.

---

27 Як зазначено в справі ЄСПЛ «Балаш проти Угорщини», 2015 р. (заява № 15529/12, постанова від 20 жовтня 2015 р.) <<http://hudoc.echr.coe.int/fre/?i=001-158033>>.

28 Див. Главу 5 цього посібника.

Оперативне реагування

Поліцейські, що прибувають на місце події, повинні вжити негайних заходів для того, щоб:

- відгородити місце події;
- надати потерпілому(-им) необхідну допомогу та за потреби викликати медичні служби;
- забезпечити безпеку потерпілих, свідків та зловмисників;
- зберегти обстановку на місці події; зібрати й сфотографувати речові докази, такі як:
  - літературу, що пропагує ненависть;
  - балончики з фарбою;
  - листи з погрозами;
  - символічні об'єкти, що використовуються групами, які пропагують ненависть (наприклад, свастики, хрести);
- виявити сліди скоєння злочину на потерпілому;
- за потреби залучити перекладача;
- провести попереднє розслідування; зафіксувати інформацію про:
  - особу підозрюваного (підозрюваних);
  - особи свідків, в тому числі тих, що вже покинули місце події;
  - попередні подібні випадки в цій місцевості або за участі цього потерпілого;
  - висловлювання підозрюваних – дослівна передача формулювань має вкрай важливе значення; та
- затримати правопорушника(-ів) за наявності вагомих підстав.

Примітка: в присутності потерпілого поліцейському не слід ані підтверджувати, ані заперечувати того, що інцидент являє собою злочин на ґрунті ненависті; це буде встановлено пізніше в ході слідства.

Подальші заходи

Після вжиття негайних заходів співробітникам поліції слід:

- якщо можливо, призначити лише одного співробітника для проведення допиту потерпілого, щоб звести до мінімуму його травматизацію;
- захищати анонімність потерпілого, якщо це можливо;
- пояснити потерпілому та свідкам ймовірну послідовність подальших подій, включаючи контакт зі слідчими та можливість висвітлення події в ЗМІ;
- скерувати потерпілого до служб підтримки в громаді, за можливості надавши йому письмовий перелік установ, послугами яких він може скористатись;
- повідомити потерпілого про те, як зв'язатися з органом поліції для отримання подальшої інформації по справі;
- повідомити про ймовірний злочин на ґрунті ненависті начальнику чергової служби;
- залежно від політики відділу – направити представників ЗМІ до начальника чергової служби або до співробітника, відповідального за зв'язки з громадськістю;
- ретельно задокументувати інцидент, використовуючи прийняті у відділі форми рапортів, вказавши на будь-які особливі ознаки злочину на ґрунті ненависті та дослівно передавши зроблені порушниками заяви;
- надавати слідчим допомогу в складенні будь-яких інших звітів, передбачених нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність поліції.

Розслідування

При проведенні ретельного подальшого розслідування співробітникам поліції слід:

- ретельно опитати потерпілого(-их) та свідків, проявляючи при цьому належну повагу;
- забезпечити збереження доказів, сфотографувавши образливі графіті чи інші символи упередження;
- задокументувати обставини та очевидні мотиви, пов'язані з подією;
- відстежити й затримати будь-яких підозрюваних, які не були затримані на місці події;
- надати керівництву поліції або співробітникам, відповідальним за зв'язки з громадськістю, інформацію, яка може бути належним чином передана до ЗМІ;
- повідомити потерпілого про ймовірний перебіг подальших подій на час тривання слідства;
- закликати свідків давати показання шляхом опитування громади;
- якщо можливо, пропонувати винагороду за відомості про інцидент;
- координувати дії з іншими правоохоронними органами у відповідному районі з метою визначення закономірностей скоєння злочинів на ґрунті ненависті та встановлення причетності організованих груп, що пропагують ненависть; та
- співпрацювати з оперативною групою для складання будь-яких письмових рапортів, що вимагаються підрозділом та державними органами.

Підозрюваний може припускати, що поліція поділяє його упереджені погляди. Як наслідок, відповідаючи на запитання про причини нападу, деякі підозрювані не тільки розповідатимуть про скоєний злочин, а й висловлюватимуть поліцейським свої упереджені погляди. Такі коментарі з боку підозрюваного є переконливим доказом наявності в нього мотиву упередження.

Опитування людей, які проживають чи працюють поблизу місця скоєння злочину на ґрунті ненависті, є важливим з декількох причин. Сусіди могли бачити або чути інцидент; вони також могли чути, як зловмисники висловлювали образи на адресу потерпілих чи їхньої групи до або після нападу. Зловмисники часто вчиняють злочини на ґрунті ненависті, бо вважають, що громада підтримує їхні упереджені погляди. У зв'язку з цим вони можуть часто відкрито виражати свої упередження.

Опитування людей в районі скоєння нападу також надсилає сигнал про те, що поліція серйозно ставиться до цього питання. Це значною мірою заспокоїть інших представників громади, які належать до тієї самої групи, що й потерпілий. Окрім того, такі опитування можуть стримати інших від скоєння подібних злочинів на ґрунті ненависті.

5.

Робота з жертвами злочинів
на ґрунті ненависті

Принципи поводження з жертвою

Жертви злочинів на ґрунті ненависті є вразливими до вторинної віктимізації, тобто повторного досвіду травматизації після нападу, у тому числі через ставлення поліцейських. Поводження з усіма потерпілими повинно на всіх етапах бути шанобливим, професійним, індивідуальним та недискримінаційним. Водночас при роботі з потерпілими від злочинів на ґрунті ненависті потрібно проявляти підвищену обачність, щоб уникнути повторної віктимізації та забезпечити максимально ефективне надання потерпілими показань. За жодних обставин не можна допускати звинувачення потерпілих та використання недоречної лексики.

Додаток III містить більш детальні рекомендації щодо проведення допиту. Однак при взаємодії з жертвами злочинів на ґрунті ненависті слід дотримуватись наведених нижче принципів.

Принципи поводження з жертвами злочинів на ґрунті ненависті

- поводитись спокійно, неупереджено і професійно;
- висловити потерпілому співчуття з приводу того, що той став об'єктом нападу;
- за потреби залучити перекладача;
- дозволити потерпілому відповісти на запитання пізніше, якщо він відчуває надто сильне потрясіння;
- запитати в потерпілого(-их), чи вони мають які-небудь припущення щодо того, чому це сталося саме з ними;
- запевнити потерпілого у відсутності його вини в тому, що сталося;
- висловити підтримку будь-яким діям, яких потерпілий вжив для того, щоб захистити себе та розрядити ситуацію;
- дозволити потерпілому дати вихід своїм почуттям щодо інциденту чи злочину;

- заохотити потерпілого викласти обставини власними словами;
- попросити потерпілого якомога точніше пригадати слова зловмисника(-ів);
- поцікавитись у потерпілого про членів сім'ї чи друзів, які могли б його підтримати;
- повідомити потерпілого про те, які заходи можуть бути вжиті для підвищення його безпеки;
- запевнити потерпілого, що буде докладено всіх зусиль для забезпечення конфіденційності розслідування;
- повідомити потерпілого про ймовірну послідовність заходів в ході розслідування;
- поінформувати про установи та організації, що можуть надати захист і підтримку потерпілому, його сім'ї та членам громади.

Конкретні потреби груп, що зазнали напад

Тоді як усі жертви злочинів на ґрунті ненависті є особливо вразливими до глибоких й тривалих емоційних травм, жертви, що належать до окремих груп, можуть мати різні потреби. Наприклад:

- потерпілі представники різних релігійних спільнот можуть мати різні релігійні або культурні потреби; при цьому потреби чоловіків та жінок можуть бути різними;
- для деяких людей з інвалідністю, які постраждали від насильства на ґрунті ненависті і мають обмежену мобільність, потрібно забезпечити доступ до приміщень;
- особи, що зазнали насильства на ґрунті ненависті через свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність, можуть стикатися з цілою низкою додаткових проблем. Вкрай важливо, щоб вони були прийняті, а їхня сексуальна орієнтація чи гендерна ідентичність не ставились під сумнів. Вони також можуть

боятися розголошення їхньої сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності та повторної віктимізації через свідому чи несвідому упередженість, використання некоректної або образливої лексики та ставлення пережитого ними досвіду під сумнів;

- Біженці, шукачі притулку та мігранти можуть потребувати спеціалізованої правової допомоги у зв'язку із побоюваннями щодо збереження прав на проживання в країні у випадку, якщо вони звернуться до поліції чи інших органів з повідомленням про пережитий ними злочин на ґрунті ненависті. В таких випадках слід звертатись до спеціалізованих організацій із підтримки біженців (таких як Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та його партнерів в Україні);
- ромські громади часто зазнають стигматизації та, загалом, соціальної ізоляції. Державні органи можуть негативно ставитись до ромів і, як наслідок, ігнорувати їхні скарги щодо злочинів на ґрунті ненависті або вважати їх неправдивими. Часто щодо них не проявляють співчуття²⁹. Цілі громади ромів та синті зазнають колективних покарань за злочини, скоєні окремими особами. Інколи групи населення, які становлять більшість, примусово виганяють (або роблять спроби вигнати) цілі сім'ї або громади ромів. Трапляються випадки, коли напруга між ромами та переважаючим місцевим населенням переростає у колективне насильство або напади, під час яких стаються, зокрема вбивства.³⁰ Таким чином, найбільша нагальна проблема багатьох жертв з числа ромів є відсутність особистої безпеки, а також потреба в довірі і серйозному ставленні до скарг.

У Розділі 7 міститься вибрана інформація про громадські організації, які працюють із жертвами, які представляють деякі потерпілі громади.

---

29 *Hate Crime Victim Support in Europe: A Practical Guide*, RAA Sachsen, 2016, <https://www.raa-sachsen.de/tl_files/raa_sachsen/Guidelines/RAA_Saxony>, українська версія: «Підтримка жертв злочинів на ґрунті ненависті в Європі: практичний посібник», переклад – «Центр «Соціальна Дія»: <https://issuu.com/socialactioncentre/docs/support_guide_ua>, стор. 29

30 *Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding*, OSCE Strategic Police Matters Unit and ODIHR Contact Point for Roma and Sinti, (Warsaw: OSCE/ODIHR, 2010) <<https://www.osce.org/odihhr/67843?download=true>>.

6.

Докази, що свідчать
про наявність мотиву
упередження

Упередження та стереотипи провокують вчинення злочинів на ґрунті ненависті. Для встановлення мотиву злочину необхідні докази, незалежно від того, за якими положеннями ККУ кваліфікується те чи інше діяння, та чи потребує воно доведення «нетерпимості», «ненависті» чи «ворожнечі».

Мотив упередження може бути встановлений на основі слів, дій та обставин, пов'язаних з інцидентом. Злочини на ґрунті ненависті несуть у собі певне послання, тому зловмисники нерідко залишають чіткі свідчення своїх мотивів, які можна виявити, якщо шукати їх в правильних місцях. Переслідування злочинів на ґрунті ненависті часто спирається на показання або зізнання обвинуваченого. За відсутності зізнання, обвинувачення може покладатись на висновки, зроблені на основі непрямих доказів в сукупності з рештою доказів³¹.

Наступна таблиця узагальнює основні види і джерела доказів, що можуть використовуватись для доведення мотиву упередження.

Вид доказів	Джерела
Образливі висловлювання на адресу жертви під час інциденту	<ul style="list-style-type: none"> • потерпілий, свідки інциденту
Заяви до настання події, що свідчать про планування	<ul style="list-style-type: none"> • спільники підозрюваного, його друзі, члени сім'ї чи інші свідки, присутні в місці, де було зроблено заяву; • огляд вмісту мобільного телефону підозрюваного, смартфона, комп'ютера, історії користування інтернетом

31 Питання прямих і непрямих доказів та їх використання при переслідуванні злочинів на ґрунті ненависті детально розглянуто в публікації БДІПЛ «Переслідування злочинів на ґрунті ненависті: практичний посібник». Посилання: <<https://www.osce.org/odihr/prosecutorsguide>>

Заяви-зізнання після настання події

- спільники підозрюваного, його друзі, члени сім'ї чи інші свідки, присутні в місці, де було зроблено заяву;
- огляд вмісту мобільного телефону підозрюваного, смартфона, комп'ютера, історії користування Інтернетом
- заяви, зроблені публічно або почуті в громадських місцях

Прямі заяви-зізнання

- працівники груп оперативного реагування, свідки, слідчі поліції/прокуратури.

Зв'язки з організованою групою, що пропагує ненависть

- обшук житла підозрюваного на предмет наявності журналів, плакатів, книжок, листівок тощо;
- огляд вмісту мобільного телефону підозрюваного, смартфона, комп'ютера, історії користування Інтернетом

Обставини вчинення злочину

- час, місце, що мають велике значення для нападника чи потерпілого;
- жорстокість нападу та спосіб його скоєння;
- закономірності виникнення подібних інцидентів, під час яких напади вчинялись аналогічним способом

Фактична особа жертви не має вирішального значення для доведення факту скоєння саме злочину на ґрунті ненависті і не може слугувати доказом наявності в діях зловмисника мотиву упередження. Поперше, законодавством не передбачено, що жертва обов'язково повинна мати захищену ознаку, а лише вказано, що зловмисник діяв за такою ознакою. По-друге, доведення належності жертви до певної групи може на практиці виявитись неможливим через відсутність правових стандартів. І нарешті захист приватного життя жертви вимагає від державних органів працювати лише з тією інформацією, яку жертва надає добровільно про свою ідентичність. Розголошення ідентичності жертви (релігії, переконань чи сексуальної орієнтації) без інформування та отримання відкритої згоди жертви є неетичним і навіть незаконним в деяких випадках.

7.

До кого звертатися
за консультаціями

Ресурси в структурі Національної поліції України

На Головне слідче управління Національної поліції України покладена основна відповідальність за розслідування злочинів на ґрунті ненависті, координацію діяльності та надання методологічної підтримки слідчим. Якщо слідчі, що спеціалізуються на злочинах на ґрунті ненависті, призначаються на регіональному або місцевому рівні, вони можуть отримувати консультації, а також мати доступ до відомостей, наданих потерпілими чи іншими особами.

Управління забезпечення прав людини Національної поліції України відповідає за контроль дотримання прав людини в роботі Національної поліції України. Управління має мережу регіональних координаторів з питань забезпечення прав людини.³²

Спеціалізовані громадські організації

Приймаючи заяву про кримінальне правопорушення чи спілкуючись із потерпілим, важливо пам'ятати, що людина щойно пережила травматичний досвід і потребує часу, щоб повернутись до нормального життя. Щоб допомогти постраждалим в цьому процесі, а також налагодити контакт і встановити довіру з ними, що дозволить отримати найкращі докази, поліцейські можуть потребувати додаткової підтримки або консультацій.

Працівники поліції повинні спершу спитати в потерпілого, чи надає він перевагу певній громадській організації, або чи має він позитивний досвід взаємодії з певною громадською організацією чи її представником. Якщо ні, то можна звернутись до перелічених нижче організацій, що надають підтримку різним групам, залежно від потреб потерпілого та спеціалізації організації:

- Міжнародна благодійна організація «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» займається питаннями захисту прав ромів. Контакти: <http://www.chirikli.com.ua/index.php/en/>, +38 044 221-58-92, e-mail: fond.chirikli@gmail.com;

---

³² Контактні дані головного та регіональних управлінь забезпечення прав людини Національної поліції України можна знайти за посиланням: <<http://old.npu.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/1998717>>.

- ГО «Інсайт» позиціонує себе як ЛГБТІ-організація, яка надає консультації жертвам злочинів на ґрунті ненависті та допомагає їм контактувати з притулками: <http://www.insight-ukraine.org/uk/page/dopomoga>;
- Асоціація ЛГБТІ «ЛІГА» надає допомогу представниками ЛГБТІ-спільноти, email: ligalgbtkiev@gmail.com;
- Правозахисний ЛГБТІ Центр «НАШ СВІТ» надає допомогу жертвам злочинів проти ЛГБТІ. Зв'язатися можна через веб-сайт <http://gay.org.ua/>, +38 095 273-03-09; email: shuraz@gay.org.ua;
- «Центр «Соціальна дія» надає підтримку жертвам злочинів на ґрунті ненависті. Контакти: <http://socialaction.org.ua/>, +38 093-622-86-52, email: info@socialaction.org.ua;
- Благодійний фонд «Право на захист» надає підтримку шукачам притулку, біженцям та ВПО. Контакти: <http://r2p.org.ua/uk/>, +38 044 337-17-62;
- Українська Гельсінська спілка з прав людини надає правову допомогу у зв'язку з порушеннями прав людини. Приймальні можна знайти на веб-сайті: <https://helsinki.org.ua/advice-centres/>, +38 044 485-17-92.

Центри з надання безоплатної правової допомоги

Крім того, центри з надання безоплатної правової допомоги надають безкоштовні консультації всім, в тому числі жертвам злочинів, щодо кримінальних процедур, можливих дій у випадку вчинення злочину тощо. До того ж, відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» вразливі категорії населення та іноземні громадяни деяких країн мають право на отримання безоплатної правової допомоги (в тому числі допомоги адвоката)³³.

³³ Перелік регіональних центрів з надання безоплатної правової допомоги та номери телефонів гарячої лінії: <http://legalaid.gov.ua/ua/tsentry-z-nadannia-bezoplatnoi-vtorynnoi-pravovoi-dopomohy>.

Офіс омбудсмена

Потерпілі можуть також звернутись до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює моніторинг та облік злочинів на ґрунті ненависті. Скарги та повідомлення можна направляти на електронну пошту: hotline@ombudsman.gov.ua, тел: 0800-50-17-20.

Додаток І.

Типологія осіб, що вчиняють
злочини на ґрунті ненависті

Злочини на ґрунті ненависті мають великий вплив, але складають малу частку в загальній структурі злочинів. У зв'язку з цим в регіоні ОБСЄ досить складно збирати повні і надійні дані про осіб, які вчиняють злочини на ґрунті ненависті. В цьому Додатку наводиться типологія, спочатку розроблена у 1993 році на основі досліджень великої кількості матеріалів злочинів на ґрунті ненависті, наданих Департаментом поліції Бостона, а також згодом підтверджена і розширена як вченими, так і практиками протягом наступних десятиліть.³⁴

Напрочуд велика кількість суб'єктів злочинів на ґрунті ненависті є скоріше молодими «**шукачами гострих відчуттів**», аніж злісними ідейними порушниками. Нерідко зловмисники сподіваються, що вдаючись до актів насильства вони здобудуть повагу своїх друзів – саме цим відчуттям пояснюється той факт, що така велика кількість злочинів на ґрунті ненависті вчиняється групами молодих осіб.

Другим за поширеністю типом суб'єктів злочинів на ґрунті ненависті є так званий «**нападник, що обороняється**», який переконаний, що діє у відповідь на наступ з боку своєї жертви, через уявну образу, міжрасові стосунки, інтегрування жертви до громади району, де проживає порушник, або ж рішення чоловіка або дружини розійтися. Часто такі нападники чоловічої статі вважають, що саме по собі існування лесбійок та геїв, відмови жінок або їх рівноправність є наступом на їхні цінності або ідентичність.

Найменш поширеним типом нападників є «**ідейні нападники**» – запеклі фанатики, одержимі ідеологією расової, релігійної чи етнічної нетерпимості, які нерідко є членами або потенційними новобранцями екстремістських організацій. Найстаріші організовані групи, що пропагують ненависть, наразі, як видається, переживають занепад, але водночас з'являються нові стратегії, за допомогою яких такі групи підбурюють вразливих осіб до вчинення актів насильства проти окремих меншин.

---

34 McDevitt, J., Levin, J., & Bennett, S., "Hate crime offenders: An expanded typology", *Journal of Social Issues*, 2002, 58(2), стор. 303-317.

Четвертою категорією суб'єктів злочинів на ґрунті ненависті є «**нападники, що прагнуть помсти**». Вчинені з помсти злочини на ґрунті ненависті являють собою інциденти, в яких нападники діють у відповідь на звичайний злочин чи злочин на ґрунті ненависті, скоєні «іншими» – особою або групою осіб, яких характеризує спільна захищена ознака. Реальні або уявні інциденти, що спровокували злочини на ґрунті ненависті у відповідь, можуть бути вчинені в іншій частині країни, а деколи і взагалі в іншій державі (наприклад, хвиля антисемітських злочинів на ґрунті ненависті в Великобританії та Франції, спровокованих війною в Газі, або злочини на ґрунті ненависті до мусульман після терористичної атаки, скоєної мусульманином). Деколи помсту у вигляді злочинів на ґрунті ненависті провокують чутки про злочини, що приписуються конкретній групі населення засобами масової інформації.

Напади, скоєні з помсти, як правило, мають найбільший потенціал до провокування нових злочинів на ґрунті ненависті.

Додаток II.
Приклади ознак
упередженості до
окремих груп

Злочини на ґрунті ненависті проти людей з інвалідністю:

- Чи був зловмисник «другом», опікуном, знайомим або сусідом? Дослідження показують, що злочини на ґрунті ненависті проти людей з інвалідністю вчиняються особами, яких жертви знають («злочин з використанням довіри жертви»).
- Чи зросли тяжкість та частота інцидентів?
- Чи траплялись такі інциденти раніше? Наприклад, фінансова чи сексуальна експлуатація; примушування жертви до скоєння дрібних кримінальних правопорушень, таких як магазинні крадіжки; вживання або продаж медикаментів, що належать жертві; займання житла жертви для вчинення подальших кримінальних правопорушень, таких як вживання/ продаж наркотиків, зберігання краденого майна, заохочення неповнолітніх до вживання алкоголю та сексуальних стосунків.
- Чи набуває опортуністична протиправна поведінка злочинця систематичного характеру? Чи регулярно спрямовується така поведінка на окремого потерпілого, його сім'ю/друзів або на інших людей з інвалідністю?
- Чи були причетні інцидентів декілька осіб, які схвалюють або заохочують до безпосереднього виконавця (виконавців) злочину? Чи вони знімали усе на мобільні телефони та/або відправляли фотографії друзям, викладали їх у соціальних мережах, завантажували відео на YouTube тощо?
- Чи звинувачували жертву помилково в тому, що та є педофілом, «інформатором», «занудою»?
- Чи мали місце постійні напади, надмірне насильство?
- Чи мали місце жорстокість, знущення, поведження, що принижує гідність, які часто пов'язують з характером інвалідності (наприклад, зав'язування очей особі з серйозним порушенням слуху, знищення допоміжних засобів пересування тощо)?

- Відсутність принизливих реплік (що зазвичай супроводжують скоєння расистських та інших злочинів на ґрунті ненависті) може ускладнити збір доказів. Водночас, якщо такі факти відсутні, але є докази того, що зловмисник обрав вразливу жертву через її інвалідність або завдавав шкоди особі з інвалідністю, такі докази повинні бути представлені в суді, оскільки вони мають стосунок до тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.
- Люди з інвалідністю більш схильні повідомляти про інциденти третім особам, а не поліції³⁵.

Злочини на ґрунті ненависті за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності:

- Чи була жертва зі своїм одностатевим партнером в момент виникнення події? Чи тримались вони за руки або чи цілувались вони? Чи мали вони на собі пов'язані з ЛГБТІ або «прайдом» (з англ. гордість)³⁶ значки/стрічки/одяг (веселка/рожеві чи чорні трикутники)?
- Чи в момент виникнення інциденту жертва була залучена до популяризації ЛГБТІ-спільноти чи прав/послуг/питань цієї спільноти? Чи є жертва публічною особою, яка належить до ЛГБТІ або виступає за права ЛГБТІ (жертва може бути відкрито гетеросексуалом, але підтримувати ЛГБТІ і через це стати жертвою злочину на ґрунті ненависті до ЛГБТІ)?
- Чи використовував зловмисник гомофобну/трансфобну лексику, наприклад термін «педераст» або його варіації? Чи згадував зловмисник сексуальну орієнтацію, трансгендерність чи гендерну ідентичність жертви?
- Чи використовував зловмисник жести, що вказували б на сприйману сексуальну орієнтацію?

35 *Guidance on Prosecuting Cases of Disability Hate Crime*, United Kingdom Crown Prosecution Service <http://www.cps.gov.uk/legal/d_to_g/disability_hate_crime/>.

36 «Прайд» означає позицію проти дискримінації та насильства щодо ЛГБТІ з метою підтримки їх гідності та рівності. Таким чином, цей термін використовується в усьому світі для позначення символів і подій, спрямованих на просування цих ідей, зокрема т. з. «прайд-парад», який часто організують 17 травня в Міжнародний день боротьби з гомофобією та трансфобією (IDAHOT).

- Чи мав інцидент місце під час масштабної ЛГБТІ-події (наприклад, піл час прайд-подій)?
- Чи мав напад місце в період, що має політичне значення для ЛГБТІ-спільноти (наприклад, прийняття законів про рівні права на шлюб, відкриття першого ЛГБТІ-бару в місті)?
- Чи мав напад місце поблизу ЛГБТІ-закладу/бару/центру? Чи стався напад у місці, відомому як місце збору представників ЛГБТІ-спільноти? Чи стався напад у місці, відомому тим, що воно часто використовується для публічного сексу/пошуку сексуальних партнерів («круїзingu»)?
- Чи стався напад в тому ж місці/час, що й попередні інциденти, або в подібний час? Чи скоював зловмисник правопорушення такого типу раніше?
- Чи був напад поєднаний з незвично високим рівнем жорстокості/брутальності чи сексуального насильства, що видається неприйнятним з огляду на обставини справи? Чи було насильство зосереджене на статевих органах?³⁷

Злочини на ґрунті ненависті до мусульман:

- Чи були антимусульманські висловлювання чи символи? Для прикладу:
  - 9/11: символ ненависті до мусульман, що використовується в формі графіті, щоб вказати на зв'язок мусульман із тероризмом;
  - Хрест хрестоносців: цей символ також наноситься у формі графіті і супроводжує напади на майно мусульман, особливо мечеті.
- Чи було по зовнішньому вигляду жертви видно, що це мусульманин (наприклад, жінка, яка носить хіджаб)? Чи є жертва лідером мусульманської громади, імамом або правозахисником, що займається питаннями захисту й безпеки мусульман?

---

³⁷ На основі матеріалів Європейської асоціації ЛГБТІ-поліції (EGPA): <http://gay-police.eu/files/9214/1640/2884/Bias_Indicators_for_Transphobic_and_Homophobic_Crimes_Including_Learning_Exercise.pdf>

- Чи були об'єктом нападу мечеть, мусульманське кладовище, ісламський культурний центр, школа/медресе, пам'ятник мусульманському діячу?
- Якщо об'єктом нападу було місце, що має релігійне чи культурне значення, чи було залишено на місці події образливий для мусульман об'єкт (наприклад, м'ясо або кров свині) або чи було осквернено релігійно значимий предмет (наприклад, примірник Корану)?
- Чи мав інцидент місце під час ісламського релігійного свята, п'ятничних молитов або в річницю терористичного нападу, зокрема нападу 11 вересня? Чи мав інцидент місце невдовзі після нападу, що приписується мусульманину?
- Змішані мотиви: чи використовувались расистські образи, спрямовані проти азіатів, людей з Близького Сходу чи іммігрантів (наприклад, напад на місцевого імама, що супроводжувався вигуками «геть турків!»)?
- Помилкова ідентифікація: чи був потерпілий помилково сприйнятий за мусульманина (наприклад, напад на сікха в тюрбані з вигуками «геть терористів!»)?

Злочини на ґрунті ненависті антисемітського характеру:

- Чи робив підозрюваний які-небудь усні чи письмові коментарі або заяви про євреїв, Ізраїль та Голокост, належність жертви до євреїв (наприклад, використання слова «жид»)? Чи супроводжувався інцидент образами, в яких проявлялись антисемітські стереотипи (наприклад, натяк на те, що євреї багаті й жадібні)?
- Чи були заяви про те, що окрема жертва або євреї разом відповідають за дії ізраїльського уряду?
- Чи були на місці події залишені малюнки чи графіті з такими символами, як Зірка Давида, або з символікою часів нацизму, такою як свастика?

- Чи можливо було визначити, що жертва є євреєм, за такими зовнішніми ознаками, як носіння *кіпи/ярмулки*, Зірки Давида на шиї або футболки з емблемою футбольної команди, яка сприймається як єврейська? Чи брав потерпілий на момент інциденту участь у заходах, організованих єврейською громадою, організацією, пов'язаною з єврейською громадою, або організацією, яка могла сприйматись як така, що пов'язана з Ізраїлем чи єврейською громадою?
- Чи були залишені на місці події предмети, які дають підстави припускати, що злочин було скоєно неонацистами або іншою націоналістичною організацією екстремістської спрямованості?
- Чи дотримувався зловмисник поведінки, яка є ознакою членства в організації, що пропагує ненависть, такої як демонстрування нацистського вітання, вигукування нацистських девізів чи заяви, які заперечують Голокост або применшують його наслідки?
- Чи стався інцидент у день, який має особливе значення?
Приклади таких днів:
  - релігійні свята (*Йом-Кіпур, Рош Ха-Шана, Песах тощо*);
  - дні пам'яті жертв Голокосту (27 січня, 19 квітня чи 9 листопада);
  - річниця погромів місцевого або національного значення.
- Чи мав інцидент місце напередодні *шабату* (у п'ятницю ввечері), коли члени єврейської громади зазвичай відвідують місце, де стався інцидент, або йдуть до молитви?
- Чи перебувала жертва в момент інциденту всередині або поблизу синагоги, єврейської школи, єврейського цвинтаря чи будівлі, що належить єврейській громаді? Чи зазнав потерпілий напад поблизу місця, що асоціюється з євреями, такого як єврейський музей, єврейський ресторан, посольство Ізраїлю або місце проведення фестивалю єврейської культури?
- Чи було пошкоджено який-небудь об'єкт, що має релігійне чи культурне значення для євреїв, такий як менора? Чи було об'єктом нападу місце паломництва (наприклад, могила равина Нахмана в Умані або розташовані навколо неї об'єкти)?

- Якщо об'єктом нападу було місце, яке має релігійне або культурне значення, чи було залишено на місці інциденту щось, що могло образити почуття євреїв (наприклад, м'ясо або кров свині)?
- Чи вчинялися в тій самій місцевості інші антисемітські злочини на ґрунті ненависті? Чи надходили останнім часом на адресу жертви або єврейської громади чи організації, до якої належить жертва, погрози або інші форми залякування, такі як телефонні дзвінки чи листи?

Злочини на ґрунті ненависті до християн та прибічників інших релігій:

- Чи сприймають жертви або свідки інцидент як такий, що був зумовлений упередженням ставленням до християн або християнства?
- Чи робив зловмисник коментарі, письмові заяви, жести чи написи, що вказують на упередженість? До них можуть належати антихристиянські, антирелігійні (сатанинські, анархістські тощо) символи чи заяви проти церковних структур та доктрин.
- Чи спостерігалось раніше тривале або систематичне міжконфесійне насильство, таке як, наприклад, конфлікти між представниками громад різних православних церков в Україні?
- Чи було об'єктом нападу місце, що має релігійне або культурне значення, таке як церква, християнська школа, Зал Царства Свідків Єгови або цвинтар? Чи було майно об'єктом нападу під час попереднього антихристиянського інциденту? Напади на майно можуть супроводжуватись пошкодженням статуй святих, релігійних предметів, вітражного скла, різдвяних вертепів тощо.
- Чи можна було по зовнішньому вигляду жертви визначити, це християнин (наприклад, носіння хрестика або церковного одягу)?
- Чи була жертва священнослужителем, наприклад священиком чи монахинєю? Чи було напад на жертву здійснено під час проповідування, пропагування їхньої віри або розповсюдження релігійних матеріалів? Чи є жертва новонаверненим християнином?

- Яким був характер нападу? Наприклад, чи підпалював нападник релігійні предмети або чи випорожнювався в церкві? Антихристиянські злочини на ґрунті ненависті можуть також спрямовуватись проти символічних предметів, таких як гостії або проскури, що в деяких християнських конфесіях символізують тіло Христа.
- Чи мав інцидент місце в день, що є важливим з релігійних (наприклад, Різдво чи Великдень), історичних або політичних причин?

Злочини на ґрунті ненависті проти ромів та сінті:

- Чи робив підозрюваний ненависницькі висловлювання (наприклад, «смерть воронам», «цигани – злочинці, ми спалимо ваші доми, ви будете горіти в своїх будинках!», «мабуть, недостатньо їх Гітлер перебив»)?
- Чи використовував підозрюваний наклепницьку та стигматизуючу лексику, прямо відносячи ромів до недолюдей або нелюдей та порівнюючи їх із тваринами (наприклад, «щурі», «паразити», «таргани», «собаки»)?
- Чи були на місці події залишені малюнки або написи, що очорняють ромів?
- Чи були на місці події залишені символи часів нацизму (наприклад, свастика)? Чи робив підозрюваний які-небудь жести, пов'язані з нацизмом (наприклад, нацистське вітання)?
- Чи перебувала жертва на території або поблизу своєї громади, села, поселення, табору, району чи житлового кварталу?
- Чи було здійснено підпал майна ромів?
- Чи підтримує зловмисник групу, відому своїм ворожим ставленням до ромів? Чи мав зловмисник одяг, татування чи інші розпізнавальні знаки, що дозволяють зробити висновок про його зв'язок із екстремістською групою, що пропагує ненависть (наприклад, мілітаризовані об'єднання, скінхеди, неонацисти)?

- Чи було правопорушення здійснено публічно або у спосіб, що передбачає його оприлюднення, такий як запис і розміщення в мережі Інтернет?

Расистські і ксенофобні злочини (обрані ознаки):

- Чи вдавався підозрюваний до імітування мавпячих звуків, коментарів чи письмових заяв расистського характеру про «африканців», «чорних», «ромів», «циган», «арабів» тощо?
- Чи було на місці злочину або інциденту знайдено малюнки або графіті із символами, такими, наприклад, як свастика, кельтський хрест?
- Якщо застосовувалось насильство, то чи супроводжувалось воно расистськими та/або ксенофобними символами, скандуваннями, коментарями, лайкою тощо? Якщо було завдано шкоди майну, то чи супроводжувалось пошкодження майна расистськими епітетами (наприклад, мавпа, банани, свастика)?
- Чи був потерпілий мігрантом, біженцем або шукачем притулку?
- Чи був потерпілий публічною особою (наприклад, футболістом, актором чи політиком), відомою своєю расою, етнічним походженням або національною приналежністю?
- Чи мав інцидент місце після або під час проведення політичних кампаній, в рамках яких окрему групу звинувачували у різних соціальних проблемах, таких як злочинність, безробіття, брак соціальних або економічних можливостей?
- Чи перебувала жертва в момент інциденту в межах або поблизу території або установи, що ототожнюється з конкретною групою (наприклад, ромський квартал, район проживання людей африканського походження/іммігрантів, китайський ринок)? Чи зазнала жертва нападу поблизу іншого місця, що асоціюється з її групою (люди африканського походження, роми, іммігранти), у тому числі громадський центр, адміністративні установи, що займаються окремими потребами групи (установи з надання допомоги в питаннях

імміграції), культурні центри або клуби/бари, ресторани, крамниці або посольства, що представляють групу та/або національність, до якої належить жертва?

- Чи був об'єкт злочину пов'язаний із місцями проживання або забезпечення мігрантів, біженців, шукачів притулку (наприклад, притулок)?

Додаток III.
Рекомендації щодо
проведення допиту осіб,
потерпілих від злочинів
на ґрунті ненависті

Реагувати швидко

Важливо зустрітися з потерпілим якомога швидше після того, як було вчинено злочин на ґрунті ненависті:

- потерпілий може потребувати невідкладної допомоги, в тому числі медичної, ремонту пошкодженого майна та нового житла;
- чим раніше буде проведено допит потерпілого, тим більш чіткими будуть його спогади про подробиці злочину на ґрунті ненависті;
- деякі злочинці продовжуватимуть вчиняти злочини на ґрунті ненависті з дедалі більшою жорстокістю, якщо їх не виявити і не затримати. Початок розслідування одразу після того, як було вчинено злочин на ґрунті ненависті, підвищує ймовірність того, що зловмисники будуть зупинені до того, як скоять черговий напад.

Пояснювати і направляти

Слідчий повинен на самому початку першої зустрічі пояснити, хто він, що він може та чого не може зробити, а також що можуть зробити інші. Для побудови довіри вкрай важливо чітко окреслити межі можливостей і не породжувати марних сподівань:

- пояснити мету допиту і те, яким чином повідомлені відомості будуть використані в інтересах потерпілого.
- пояснити, що ім'я потерпілого та інші дані, що дозволяють встановити його особу, будуть зберігатися в таємниці, якщо тільки потерпілий сам не дасть згоду на їх розкриття (наприклад, для подачі офіційної скарги);
- розказати про різні форми підтримки, якими може скористатись потерпілий;
- направити потерпілого від злочину на ґрунті ненависті до відповідних служб, що можуть включати підтримку з боку громадських організацій, а також психологічну та медичну допомогу;

- якщо зібрана в ході бесіди інформація використовуватиметься для боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті в ширшому плані, слід пояснити, як саме це буде зроблено;
- пообіцяти потерпілому, що триматимете його в курсі щодо ходу розслідування. Не слід говорити цього, якщо ви не впевнені, що зможете надавати йому таку інформацію, через те що в подальшому не займатиметесь цією справою. Якщо потерпілий тижнями чи навіть місяцями не отримуватиме від поліції інформацію про хід розслідування, тривога потерпілого від злочину на ґрунті буде зростати, тоді як репутація поліції падатиме.

Слухати

Під час зустрічей із потерпілими від злочинів на ґрунті ненависті важливу роль відіграють такі фактори, як безпечне місце, професійність працівника, що проводить бесіду, та, що найголовніше, вміння *слухати* жертву. Потерпілим часто важко та неприємно розповідати про злочини на ґрунті ненависті, тому допити повинні проводитися працівниками, які мають належну підготовку. Працівник, що проводить допит, повинен забезпечити його проведення у місці, де потерпілий почуватиметься в безпеці та буде впевнений, що його не почують сторонні особи. Якщо особа, з якою потерпілий вступив у перший контакт, не може провести допит (або якщо потерпілий не бажає спілкуватись із цією особою), можна запропонувати альтернативні варіанти і за можливості допомогти потерпілому зв'язатися з потрібною людиною. За можливості допит потерпілих має проводити особа тієї ж статі.

Найбільш ефективний спосіб проведення допиту полягає в тому, щоб вислухати розповідь потерпілого, не даючи жодних порад та не кажучи йому, що розумієте, що він відчуває. Проте цілком доречно буде висловити вербальну підтримку за допомогою таких фраз: «Мені дуже шкода, що це сталося з Вами» або: «Ніхто не повинен себе так почувати». Задokumentуйте подробиці інциденту саме так, як їх описує потерпілий (див. підрозділ нижче «Ведення записів»).

Визнавати

Особи, які проводять бесіди з потерпілими, повинні враховувати, що один з найбільших страхів потерпілого полягає в тому, що йому не повірять. Реакція першої особи, якій жертва повідомляє про інцидент, може мати величезне значення для прийняття потерпілим рішення стосовно подальшого звернення за необхідною допомогою. Працівники поліції (а також представники громадських організацій та інші особи) можуть як реакцію на розповідь потерпілого висловити співчуття з приводу того, що це сталося. Таким чином буде визнана обґрунтованість почуттів жертви (без винесення поспішного рішення стосовно результатів подальшого розслідування) та підтверджена цінність потерпілого як особистості.

Ведення записів

Ведення записів під час допиту має велике значення для подальшої роботи. Важливо записувати від руки те, що в ході бесіди розповідають потерпілі від злочинів та інцидентів на ґрунті ненависті. Стандартні бланки для допитів можуть полегшити ведення записів, а також забезпечити документування найважливішої інформації. За відсутності чітких записів про те, що сталося, допомогти потерпілому буде вкрай важко.

Особи, що проводять допит, повинні пам'ятати, що інколи дуже важливо дослівно записувати прямі цитати. Такі записи можуть містити конкретні описові фрази, якими користується потерпілий для опису нападу або своїх почуттів під час чи після нападу. Аналогічним чином, може бути дуже важливо записати у формі прямої цитати спогади жертви про конкретні слова, сказані нападниками до, під час чи після інциденту, без узагальнень та перефразування. Такі цитати можуть бути одним із головних критеріїв для визначення того, чи було скоєне діяння злочином на ґрунті ненависті. Крім того, важливо, щоб такі заяви були зафіксовані на випадок, якщо опитуваний вирішить подати скаргу до правоохоронних чи інших органів, або вирішить оприлюднити певні частини своєї справи у ЗМІ чи використати їх під час проведення кампанії.

Після бесіди з жертвою важливо підготувати стислий виклад отриманої інформації в друкованому вигляді. Це дозволить уникнути можливих складнощів з читанням рукописних текстів.

Важливі відомості, які необхідно зафіксувати

Під час бесіди з потерпілим від злочину на ґрунті ненависті необхідно отримати докладні відомості про інцидент. Основна інформація, яка складає важливу частину повідомлених потерпілим відомостей, включає відповіді на наступні питання: хто скоїв? що скоєно? щодо кого? де, коли та чому? Записи, зроблені під час бесіди, повинні зберігатися у захищеному місці. До основних відомостей, які потрібно з'ясувати, належать:

- ім'я та прізвище потерпілого, а також його контактні дані (наприклад, адреса та номер телефону, або організація чи представник місцевої громади, які можуть зв'язатися з потерпілим);
- день, час та місце інциденту;
- чіткий опис того, що відбулося та що було сказано. Особливо важливо включити спогади потерпілого про те, що саме казали зловмисники, включаючи будь-які образливі та принижуючі вислови або вигуки. Слова, які використовував зловмисник, потрібно записати в офіційному рапорті. Дослівно передані слова, сказані зловмисником на адресу потерпілого, можуть бути найвагомим доказом того, що злочин скоєно з мотивів упередження;
- наслідки злочину для потерпілого, в тому числі тілесні ушкодження, втрата або руйнування майна, емоційне потрясіння;
- імена, прізвища, адреси та номери телефонів, а також опис будь-яких свідків інциденту;
- подробиці будь-яких контактів з місцевими органами влади чи іншими офіційними установами з метою повідомлення про інцидент, отримання медичної чи іншої допомоги, а також реакція цих органів.

Подолання мовного бар'єру

Допит потерпілого або свідка, що не володіє мовою того, хто проводить допит, створює особливі труднощі. В таких випадках важливо залучати кваліфікованих перекладачів, які спеціально підготовлені щодо делікатності процесу допиту і на яких можна покластися, коли йдеться про точну передачу того, що каже опитуваний. Перекладачі повинні користуватися довірою опитуваних. Контактні дані перекладачів слід зберегти на випадок передачі справи до суду.

Якщо той, хто проводить допит, звертається по допомогу не до професійних перекладачів, а до членів громади, які володіють двома мовами, слід завчасно переконатися в тому, що вони розуміють, в чому полягає їх роль, та усвідомлюють, що повинні вірно перекладати те, що говорить потерпілий (без пояснень або втручання). У деяких випадках члени сім'ї жертви можуть висловити бажання перекладати бесіду. В такому разі той, хто проводить допит, повинен пояснити, що вони зобов'язані точно і не перебиваючи перекладати слова потерпілого, а якщо вони бажають щось додати від себе, вони зможуть зробити це під час окремої бесіди.

За можливості слід уникати залучення дітей як перекладачів для членів їх сімей. Діти, які, можливо, вже зазнали емоційної травми під час інциденту, можуть пережити новий шок, перекладаючи розповіді членів сім'ї про насильство та запитання. Вони також можуть робити істотні помилки у перекладі та опускаючи графічні чи незручні деталі.

Розуміння культурних відмінностей

Працівники поліції, громадських організацій та інші особи, які мають справу з потерпілими від злочинів на ґрунті ненависті, повинні бути в змозі ефективно й належним чином працювати з різними в культурному відношенні громадами, а також враховувати гендерні аспекти у житті цих громад. Здатність враховувати культурні відмінності (інколи це називають «культурною компетентністю») є особливо важливою в боротьбі зі злочинами на ґрунті ненависті.

Особи, які працюють з потерпілими від злочинів на ґрунті ненависті, повинні володіти базовими знаннями про культурні відмінності, які впливають на те, як потерпілі повідомляють про злочини на ґрунті ненависті та чи повідомляють взагалі, а також на те, чи звертаються вони до служб підтримки. Під час роботи з потерпілими від злочинів на ґрунті ненависті працівники правоохоронних органів та інших органів кримінальної юстиції повинні враховувати культурні та гендерні особливості груп, які стикаються з дискримінацією.